

AQRAR SEKTORUN İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI

N.Ə.CAVADOV, iqtisad elmləri namizədi, dosent

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkə iqtisadiyyatının sürətli tərəqqisi əsasən neft sektorunun uğurları ilə əlaqələndirilsə də, son illər digər sahələrdə də nəzərəcarpacaq inkişaf müşahidə olunur. Xüsusilə də ölkənin bütövlükdə sosial-iqtisadi inkişafında böyük rol oynaya biləcək, respublika iqtisadiyyatının strateji sahələrindən olan aqrar-sənaye bölməsinin inkişafı istiqamətində atılan addımları qeyd etmək lazımdır.

1992-1993-cü illərdə respublikanın kənd təsərrüfatının düşdüyü acınacaqlı vəziyyətdən çıxış yolu köklü islahatların aparılması, islahatlar vasitəsilə istehsalın artırılması, inkişaf etdirilməsi, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi, özəl bölmənin inkişafına şərait yaradılması, bazar iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən sahibkarlıq və təşəbbüskarlıq mühitinin yaradılması hesab edilirdi. İslahatların ardıcıl və düzgün həyata keçirilməsi məqsədi ilə "Aqrar islahatının əsasları haqqında", "Sovxoz və kolxozların islahatı haqqında", "Torpaq islahatı haqqında", "Səhmdar cəmiyyəti haqqında", "Lizinq xidməti haqqında", "Meliorasiya və irriqasiya haqqında", "Torpaq icarəsi haqqında", "Torpaq bazarı haqqında", "Dövlət torpaq kadastrı, torpaqların monitorinqi və yerquruluşu haqqında", "Geodeziya və kartoqrafiya haqqında", "Kredit itti-faqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi, "1999-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında aqrar islahatların dərinləşdirilməsi və kənd təsərrüfatında sahibkarlığın inkişafına kömək göstərilməsinə dair Dövlət Proqramı" və s. normativ hüquqi aktları qəbul olunması bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin hüquqi bazasını təşkil edirdi.

1995-ci ildən başlayaraq iqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında qurulması kənddə aqrar islahatların, o cümlədən torpaq islahatlarının həyata keçirilməsi, xüsusi ilə kolxoz və sovxozların ləğv olunması, onlara məxsus torpağın, mal-qaranın və əmlakın paylanması, məhsulun qiymətlərinin sərbəstləşdirilməsi, ərzaq və yeyinti məhsulları emal edən sənaye müəssisələrinin özəlləşdirilməsi və s. bu kimi tədbirlər aqrar bölmənin sosial və sahə strukturuna ciddi təsir göstərdi.

Təcrübədən məlum olduğu kimi, aqrar bölmənin qollarının bir-biri ilə sıx əlaqədar olması onların sistemli inkişafını tələb edir. Ona görə də məhz bu nəzərə alınaraq respublikanın potensialından daha dolğun istifadə olunması və onların səmərəli əlaqələndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasında aqrar bölmənin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı qəbul edilib ki, hazırda onun həyata keçirilməsi davam edir.

Bu proqramın qloballığı və həyata keçirilməsinin vacibliyi onun reallaşdırılmasında demək olar ki, bütün hökumət orqanlarının - Kənd Təsərrüfatı, Vergilər, Maliyyə, İqtisadi İnkişaf, Yanacaq və Energetika, Milli Təhlükəsizlik, Ekologiya və Təbii Sərvətlər, Təhsil Nazirlikləri, Dövlət Gömrük Komitəsi, Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi, Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsi, Dövlət Statistika Komitəsi, Kənd Təsərrüfatında Özəl Bölmənin İnkişafına Yardım Agentliyi, Meliorasiya və Su Təsərrüfatı və Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyi, Milli Bank, Milli Elmlər Akademiyası, yerli İcra Hakimiyyəti orqanlarının iştirakının nəzərdə tutulmasından da aydın görünür.

Bu proqram sektorun inkişaf etdirilməsi, əsas istehsal vasitəsi olan torpaqların münbitliyinin artırılması, rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalının təmin edilməsi və istehsalçıların ixrac fəaliyyətinin stimullaşdırılması, emal və yeyinti sənayesinin xammala, əhalinin isə ərzaq məhsullarına olan tələbatının yerli mənbələr hesabına ödənilməsinə təmin etmək məqsədi daşıyır.

Proqramın əsas istiqamətləri aqrar bölmədə zəruri strukturların yaradılmasının dəstəklənməsi, torpaq və su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmini, kənd təsərrüfatında suvarma və meliorasiya təminatının bərpası, aqrar bölmənin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, aqrar bölmənin xammal istehsalı və emalı sahələrinin inkişafı, rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalının artırılmasının stimullaşdırılması, aqrar bölmənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin bərpası, aqrar bölmənin hüquqi normativ bazasının təkmilləşdirilməsi, aqrar bölmənin elmi-metodik təminatının və kadr hazırlığı sisteminin təkmilləşdirilməsi kimi məsələlərdən ibarətdir.

Proqramın vəzifələri və əsas tədbirləri kimi isə ölkə və regional miqyasda aqrar bölmə üzrə prioritet istehsal sahələrinin müəyyənləşdirilməsi, həmin sahələrin digər sahələrlə əlaqəli inkişafı strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi, kənddə sahibkarlığın inkişafı üçün hüquqi-normativ bazanın təkmilləşdirilməsi, ərazi və sahə prinsiplərinə əsaslanan, maraqlı qrupların iştirakını təmin edən, mövcud bazarın tələblərini öyrənməyə imkan verən qeyri-mərkəzləşdirilmiş çevik təşkilati strukturların yaradılması, son məhsulun alınmasının, texnoloji prosesin müxtəlif mərhələlərinə aid olan sahələr arasında qarşılıqlı iqtisadi mənafelərə əsaslanan münasibətlərin formalaşdırılması, məhsulların texnoloji xüsusiyyətlərindən və tələbatın elastiklik səviyyəsindən asılı olaraq sahə strukturunun (rəqabətin formasının) tənzimlənməsi, kənd təsərrüfatı

məhsullarının istehsalının və emalının inkişafı üçün təşviq tədbirlərinin həyata keçirilməsi, dövrüyyəyə daxil edilən hər bir resurs vahidi müqabilində maksimum nəticə əldə edilməsi, istehsal proseslərinin intensivləşdirilməsi və maya dəyərinin aşağı salınması istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi, xammalın fasiləsiz minimum itkilərlə tədarükü mexanizminin yaradılması, iqtisadi subyektlər üçün bərabər şəraitin təmin edilməsi, yeni texnologiyalardan istifadənin stimullaşdırılması, ətraf mühitin mövcud vəziyyəti və inkişaf meyilləri üzrə geniş informasiya bankının yaradılması, torpağın deqradasiyasının qarşısının alınması üçün maliyyə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi, su və külək eroziyasına qarşı kompleks mübarizə tədbirlərinin hazırlanması və həyata keçirilməsi, torpaqlardan istifadəyə və onların mühafizəsinə, geodeziya və kartoqrafiya fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsi, otlaqların bərpası və genişləndirilməsi, meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində islahatların davam etdirilməsi, təbii şəraitə uyğun olaraq bioloji növ müxtəlifliyinin qorunub saxlanılması, maddi-texniki resurslar və texniki xidmətlər bazarının formalaşdırılması, bu sahədə sahibkarlığın inkişafı üçün şəraitin yaradılması, istehsalçıların resurslarının könüllü birləşdirilməsi əsasında istehsal, birgə tədarük, satış və digər fəaliyyət növləri üzrə kooperasiyaların yaradılması, mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi, bölgələrdə, rayonlarda, kəndlərdə müxtəlif maddi-texniki təchizat və aqroservis müəssisələrinin, marketinq xidmətlərinin, ticarət birləşmələrinin, yarmarkaların, auksionların təşkili, saxlama, qablaşdırma, emal müəssisələrinin və digər strukturların yaradılması, aqrar sahədə kənd resurslarına olan ehtiyacların ödənilməsi və həmin resurslardan səmərəli istifadənin təmin edilməsi məqsədilə sahibkarların maliyyə maraqlarının birləşdirilməsi kredit itti faqlarının (banklarının) yaradılması və s. kimi məsələlər nəzərdə tutulur.

İslahatlar kənddə mülkiyyətçilərin yaranmasına, sahibkarlığın inkişafına, bazar iqtisadiyyatının möhkəmlənməsinə və dönməzliyinə, kəndin simasının dəyişməsinə təkan verən bir sıra tədbirlər, misal üçün kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına vergilərin ödənilməsində güzəştlər verilməsi qısa müddətdə sürətlə və fundamental keyfiyyət dəyişiklikləri səbəb olub ki, nəticədə son illər istehsalın sabitləşməsi, məhsulun və məhsuldarlığın nəzərə çarpacaq dərəcədə yüksəlməsi, sahibkarlığın inkişafı, iş yerlərinin artımı baş verir. (2)

Son üç-dörd ildə kənd təsərrüfatında ümumi məhsul istehsalının həcmi xeyli artıb. Konkret olaraq, taxıl, bostan məhsulları, kartof, tərəvəz, meyvə və giləmeyvə istehsalında artım baş vermiş, heyvandarlıq sahəsində dinamik şəkildə inkişaf nəticəsində ölkə üzrə ət, süd, yun və yumurta istehsalında xeyli yüksəlmə müşahidə olunur. Və bu proses artan dinamika üzrə davam edir.

Lakin bununla belə aqrar sahədə həllini gözləyən çoxsaylı problemlər də mövcuddur. Bu problemlər dövlət aqrar siyasətinin aktivləşdirilməsindən bilavasitə asılıdır.

Dövlətin aqrar siyasəti əsasən aşağıdakı istiqamətlərə yönəldilməlidir:

- Ərzaq təhlükəsizliyi siyasəti;
- Maliyyə-kredit və investisiya siyasəti;
- Vergi və qiymət siyasəti;
- Xarici iqtisadi siyasət;
- Kəndin sosial inkişafı.

Ərzaq təhlükəsizliyi siyasəti ölkəni ərzaq müstəqiliyinə nail olmaqla əhalinin bütün kateqoriyalarının stabil surətdə keyfiyyətli ərzaq məhsulları əldə etmələrinə şərait təmin edilməsinə, habelə fəvqəladə hallar üçün ərzaq ehtiyatı yaradılmasına yönəldilir.

Bu sahədə aparılan siyasət kəmiyyət, keyfiyyət, iqtisadi və sosial aspektlərlə səciyyələnməklə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

-fəvqəladə hallar üçün ərzaq fondunun yaradılması;

- qanunvericilik və təşkilati tədbirlər;
- yardımcı tədbirlər.

Qanunvericilik və təşkilatı məsələlərlə əlaqədar aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

-Proqramın 6-cı bölməsində qeyd olunan aqrar sferanı əhatə edən qanunların, habelə, Sanitariya - epidemioloji sağlamlıq haqqında, İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında Qanunların təkmilləşdirilməsi və ərzaq təhlükəsizliyi baxımından ekspertizası;

-Milli sertifikatlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsi;

-Ərzaq təhlükəsizliyini təmin edən qanunların icrasına səmərəli nəzarət mexanizminin işlənməsi;

Aidiyyəti orqanların (ilk növbədə Milli Təhlükəsizlik, Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq, İqtisadiyyat, Ticarət, Maliyyə, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi, Səhiyyə Nazirlikləri, Dövlət Gömrük Komitəsi və s.) rəhbərlərindən ibarət birgə komissiya yaradılması.

Yardımcı tədbirlər əsasən maarifləndirmə, təbliğat və informasiya xarakteri daşımaqla aşağıdakıları nəzərdə tutur:

-Ərzaq məsələləri ilə əlaqədar milli ənənələrimizə və mətbəximizə yad olan elementləri təbliğ edən, milli istehsalımızı sıxışdıran reklam və digər təbliğat materiallarının məhdudlaşdırılması və ya qadağan edilməsi;

-Milli istehsalın və ev təsərrüfatçılığının üstünlüyünü əks etdirən və inkişafını stimullaşdırılmasına köməklik edən metodiki materialların hazırlanması;

-Əhalinin sanitar - gigiyena, səmərəli və sağlam qidalanma, habelə, istehsalat mədəniyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində maarifləndirilməsi.

Maliyyə-kredit və investisiya siyasəti:

-Sistemin inkişafı üçün prioritet istiqamətlərdə dövlət himayəsinin təmərküzləşdirilməsi;

-İstehsalçıların gəlirinin dinamik surətdə artırılması və bu hesaba onların öz sərmayələrinin xüsusi çəkisinin artırılması;

-Bütün səviyyələrdə korrupsiya hallarına yol verməməklə maliyyə resurslarının maksimum dərəcədə səmərəli istifadəsinin təmin olunması.

Qeyd olunanlarla yanaşı, dövlət, yaxud digər qurumlar tərəfindən kreditlərin kənd təsərrüfatı istehsalçısına lazım olan gübrə, texnika, yanacaq və digər materiallar formasında verilməsi mexanizminin hazırlanması və həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Aqrar sahədə vergi və qiymət siyasəti aqrar bazarda qiymət sabitliyinə nail olmaqla milli istehsalın stimullaşdırılmasına və daxili bazarın qorunmasına

yönəldilməlidir.

Bunun üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlər görülməlidir:

-Aqrar bazara və əhalinin alıcılıq qabiliyyətinə istinad etməklə lazım gəldikdə məhsulların qiymətlərinə aşağı və yuxarı hədlər qoyulması tətbiq edilə bilər. Bu zaman bazardan asılı olaraq istehsalçı zərər çəkdiyi halda həmin fərq dövlət tərəfindən ödənilir;

-Qiymət hədlərinə əməl edilmədikdə və inhisarçılıq meyilləri yarandıqda çevik və müntəzəm vergi sistemi həyata keçirilə bilər;

-Kənd təsərrüfatı istehsalçıların bütün vergilərdən azad edilməsi, torpaq vergisinin sadələşdirilməsi və azaldılması.

ƏDƏBİYYAT

1.Əliyev R., Zeynalov T. Sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşməsinin tənzimlənməsinin metodoloji əsasları. Bakı 2001, 152 s. 2. Гулиев Р. Р. Проблемы агропромышленной интеграции СНГ (на примере России и Азербайджана) Б.: Издательство МСХА, 2003, 268с.

ÖLKƏ ƏHALİSİNİN ƏRZAQ MƏHSULLARINA OLAN TƏLƏBATININ TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ AQRAR SİYASƏTİN ROLU

M.M.MƏMMƏDOV, i.e.n., dosent
ATU

Əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi bütün dövrlərdə aktualıq kəsb etmiş və öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır. Əvvəlki təsərrüfatçılıq sistemində ərzaq məhsullarına olan tələbatın ödənilməsi bilavasitə dövlətin səlahiyyətlərinə aid idi. Bu isə bilavasitə onunla əlaqədar idi ki, mərkəzləşdirilmiş sosialist iqtisadiyyatı şəraitində ərzaq məhsullarının istehsalçıları dövlət və kollektiv mülkiyyətdə fəaliyyət göstərən təsərrüfatçılıq qurumları sayılırdı. Bazar təsərrüfatçılıq sistemində keçidlə əlaqədar həyata keçirilən islahatlar nəticəsində ölkənin ərzaq təminatında yerli istehsalı həyata keçirən qurumlar əsas etibarilə özəl sektorda fəaliyyət göstərir. Müxtəlif mülkiyyət mənsublu təsərrüfatçılıq qurumları, xüsusilə də fiziki şəxs statuslu ailə təsərrüfatları ərzaq bazarda həlledici xüsusi çəkiyə malikdir.

Lakin bu heç də o demək deyildir ki, mülkiyyətin və torpağın özəlləşdirilməsi, sahibkarlığın inkişafı ölkə əhalisinin ərzaq təminatında dövlətin rolunu məhdudlaşdırır. Bazar təsərrüfatçılıq sistemində keçidlə əlaqədar dövlət ölkə əhalisinin ərzaq təminatında daha çox tənzimləyici funksiyalar yerinə yetirir.

Belə ki, istehsal sektorunu tamamilə özəlləşdirən dövlət aqrar-ərzaq kompleksinə birbaşa və dolayı vasitələrlə müdaxilə edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində dövlətin aqrar-ərzaq kompleksinə, ərzaq bazasına birbaşa müdaxiləsi hüquqi-normativ qanunvericilik aktları vasitəsilə həyata keçirilir. Dolayı müdaxilə isə əsas etibarilə iqtisadi tənzimləyicilər vasitəsilə reallaşdırılır.

Bütövlükdə götürdükdə ərzaq bazasının tənzimlənməsinin istər birbaşa və istərsə də dolayı vasitəli dövlətin aqrar siyasətinə əsaslanır. Dövlətin aqrar siyasəti ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının yerli istehsal hesabına təmin edilməsinə, ərzaq bazarda qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsinə xidmət edir. (1)

Ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsinə çoxsaylı faktorlar təsir göstərir. Bunlardan ən başlıcası ərzaq bazarda əmtəə təklifinin tələbatı ödəməsi və əhalinin alıcılıq qabiliyyətidir. Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olması təbii ki, yoxsulluğun səviyyəsini şərtləndirir. İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanda yoxsulluq həddinin yüksək olmasının əsas səbəblərindən biri aqrar və ərzaq siyasətinin düzgün qurulmamasıdır. Yoxsulluğun azaldılmasına bu sferalar kontekstində yanaşsaq, öncə real vəziyyət, yoxsulluğun artmasına gətirib çıxarmış amillər düzgün qiymətləndirilməlidir. Belə ki, aqrar islahatların yaratdığı sosial nəticələr o cümlədən əhalinin məşğulluğu və real gəlirlərinin səviyyəsi əsas məsələlərdəndir.

Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar islahatların növbəti mərhələsində də əhalinin sosial vəziyyəti nəzərə alınmalıdır. Bu ilk növbədə daxili ərzaq bazarda qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsi ilə bağlıdır. Bu məqsədlə aqrar islahatların ikinci mərhələsində ərzaq bazarda sosial-iqtisadi sabitliyi təmin etmək məqsədilə xüsusilə mülkiyyət və idarəetmə prinsipində könüllülük,